

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΛΑΡΙΣΗΣ,
ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Εισαγωγή

Ἡ Θεσσαλία περιήλθε στήν κατοχή τῶν Τούρκων μεταξύ τῶν ἐτῶν 1393 καί 1395 καί πολλοί Ἕλληνες λόγιοι κατέφυγαν στή Δύση, μέ συνέπεια ἡ πνευματική ζωή τοῦ ἔθνους νά ὑποβαθμιστεῖ σέ μεγάλο βαθμό καί ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνα ἕως τά τέλη περίπου τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ. νά δημιουργηθεῖ ἕνα ἐκπαιδευτικό κενό. Παρά ταῦτα, σέ ἀρκετές πόλεις ἢ μοναστήρια διατηροῦνταν ἀκόμα σχολεῖα. Τήν κυριότερη ὁμως ἐστία παιδείας ἀποτελέσε ἡ Πατριαρχική Σχολή (ἀργότερα Πατρ. Ἀκαδημία ἢ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή στήν Κωνσταντινούπολη), ἡ ὁποία ἰδρύθηκε ἀπό τόν Γεώργιο Σχολάριο τό 1454, δηλαδή τόν πρῶτο χρόνο μετά τήν Ἄλωση.

Ἡ ἐκπαιδευτική ἀφύπνιση σημειώνεται στό τέλος τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνα μέ τή βοήθεια τοῦ Ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ, ἐμπόρων καί λογίων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐπιρραστεῖ ἀπό τά ἐπιτεύγματα τῆς Ἀναγεννήσεως. Μέ βάση τήν Ἐκκλησία, κυρίως, ὁργανώνεται σταδιακά ἡ ἐκπαίδευση σ' ὅλον τόν Ἑλληνισμό. Ὁ λαμπρός πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ (1572-1595,) ἀνέπτυξε ἀξιόλογη ἐκπαιδευτική δραστηριότητα καί γενικά ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στήν ἐπιβίωση τοῦ Γένους κατά τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ περισσότεροι λόγιοι καί δάσκαλοι ἦταν κληρικοί, ὅλα σχεδόν τά σχολεῖα –καί ἰδίως τά κοινά– στεγάζονταν στά μοναστήρια, στούς ναούς καί στά σπίτια τῶν κληρικῶν.

Στή Θεσσαλία ἰδρύθηκαν τά περισσότερα καί καλύτερα σχολεῖα κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ἀπό τά ὁποῖα ἀποφοίτησαν πολλοί καί σπου-

δαίοι δάσκαλοι καί λόγιοι. Στους μεγάλους δασκάλους καί λογίους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ανήκουν καί οί Θεσσαλοί Ιωάννης Πέζαρος, Κωνσταντίνος Κοῦμας, Στέφανος Δούγκας, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Κωνσταντίνος Οικονόμος, Ρήγας Βελεστινλής, Ἄνθιμος Γαζής, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Δανιὴλ Φιλιππίδης, Διονύσιος Πύρρος καί ὁ μπροσπολίτης Δωρόθεος Σχολάριος (1812-1889), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μέγας εὐεργέτης, ἰδρυτής καί χορηγός σχολείων. Πολλοί ἀπό αὐτούς εἶχαν σπουδάσει στήν Εὐρώπη, δίδαξαν καί σέ σχολεῖα τοῦ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ, ἐνῶ ἔγραψαν καί ἐξέδωσαν πολλά σπουδαῖα συγγράμματα.

Ἡ Θεσσαλία εἶχε τό προνόμιο κατά τήν μακροαῖωνη περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας νά ἔχει ὡς μπροσπολίτες καί ἐπισκόπους της φωτισμένους ἱεράρχες, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἐγκρατεῖς παιδεῖας καί συνέβαλαν στήν ἴδρυση σχολείων καί τήν ἐνίσχυση τῆς παιδεῖας. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στή Θεσσαλία λειτούργησαν τά περισσότερα σχολεῖα καί ἀπό αὐτή ἀναδείχθηκαν οἱ σπουδαιότεροι λόγιοι καί δάσκαλοι τοῦ Γένους. Στήν παρούσα ἐργασία καταγράφονται τά βιογραφικά καί ἡ δράση τῶν μπροσπολιτῶν Λαρίσης, τῶν ἐπισκόπων διαφόρων ἐπισκοπῶν τῆς Θεσσαλίας καί Θεσσαλῶν πατριαρχῶν, οἱ ὁποῖοι διακρίθηκαν σέ ὄ,τι ἀναφέρθηκε παραπάνω¹.

1. ΙΕΡΕΜΙΑΣ Β΄ Ο ΤΡΑΝΟΣ (1536-1595)²

Ὁ Ἱερεμίας καταγόταν ἀπό τήν Ἀγχιάλο τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας, καί μάλιστα ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν Τρανῶν, ἀλλά ἀναφέρεται ὡς «Θεσσαλιώτης», ἴσως ἐπειδή ἔζησε στά Τρίκαλα. Ὡς μπροσπολίτης Λαρίσης (1568/9-1572), μέ ἔδρα τά Τρίκαλα, συνέβαλε σημαντικά στήν καλλιέργεια τῶν γραμμῶν στήν περιοχή. Ὁ Μανουὴλ Μαλαξός ἔγραψε γιά τόν Ἱερεμῖα ὅτι «*νύκτα καί ἡμέραν*

¹ Ὡς βασικό βοήθημα χρησιμοποιήθηκε τό: ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευση στή Θεσσαλία κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Σχολεῖα - Θεσσαλοὶ δάσκαλοι καί λόγιοι. Συμβολή στή μελέτη τοῦ Θεσσαλικοῦ Διαφωτισμοῦ*, Θεσσαλονίκη, Ἐκδόσεις Κ. & Μ. Σταμούλη, 2000 (Νέα ἐκδοσις βελτιωμένη). Σ' αὐτό ὑπάρχει λεπτομερής βιβλιογραφία.

² ΦΩΤΙΟΣ ΑΡ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀρσένιος Ἐλασσόνος 1550-1626). Βίος καί ἔργα. Συμβολή στή μελέτη τῶν μεταβυζαντινῶν λογίων τῆς Ἀνατολῆς*. Διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα, Imago, 1984, σσ. 45-46. ΚΩΝ/ΝΟΣ Ν. ΣΑΘΑΣ, *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων, ἀπό τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, Ἀθήνα 1868. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία. Πατέρες καί Θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, τ., Β΄*, Θεσσαλονίκη, Ἀφοί Κυριακίδη, 1981, σ. 273. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευση*, σσ. 199-201. Περισσότερα γιά τόν Ἱερεμῖα Β΄ βλ. ΚΑΤΕΛΗΣ ΒΙΓΚΑΣ, *Ἱερεμίας Β΄ Τρανός, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καί οἰκουμενικός πατριάρχης (1536-1595)*, Ἀθήνα 2017 [Ἐκδοσις Συλλόγου Ἀγχιαλιτῶν τῆς Ἀθίνης «Ἡ Ἀγχιάλος»].

ἐσπούδαζε καὶ σπουδάζει θεολογικά, φιλοσοφικά, καὶ ἄλλα πολλά μαθήματα, καὶ ἐκκλησιαστικά· καὶ ὡς οἰκουμενικός πατήρ καὶ διδάσκαλος δὲν ἔπαυσεν οὐδέ παύει νὰ διδάσκη καὶ νὰ κηρύττη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας τοὺς εὐσεβεῖς διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, καθὼς ἔκαμναν οἱ σοφώτατοι πατριάρχαι». Διατηροῦσε ἀκόμα τακτικὴ ἀλληλογραφία μὲ τοὺς ἐπιφανέστερους λογίους τῆς ἐποχῆς τοῦ Μάξιμο Μαργούνιο, Γαβριὺλ Σεβῆρο καὶ Μελέτιο Πηγᾶ.

Τὸ 1572 ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ οἰκουμενικός πατριάρχης, καὶ μὲ κάποια διαλείμματα ἔμεινε στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο ὡς τὸ 1595, ὅποτε καὶ ἀπεβίωσε. Ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς δραστηριότερους καὶ πιὸ μορφωμένους πατριάρχες.

Ἡ πατριαρχία του συνδέεται μὲ μιά σπουδαιότατη γιὰ τὴν παιδεία τοῦ Γένους ἐνέργεια: Τὸ 1593 ἡ Ἱερά Σύνοδος, κατόπιν εἰσηγήσεώς του, ἀποφάσισε τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐκπαιδευτικῶν προσπαθειῶν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν καθηγητὴ Παν. Χρήστου, «εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐρωμεν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἄλλο παράδειγμα τοσαύτης εὐρύτητος σκέψεως καὶ συμπεριφορᾶς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαλλαγίας».

Ἔργα τοῦ Ἱερεμῖα εἶναι:

- Ἔκθεσις περὶ ἑλληνικῶν ἐθίμων.
- Ἔκθεσις δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας.
- Παραίνεσις πρὸς Γερμανοὺς περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας.
- Κρίσις τοῦ Γρηγοριανοῦ καλενδαρίου.
- Διάφορες ἐπιστολές πρὸς τοὺς Γερμανοὺς θεολόγους καὶ ἄλλους.

2. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β΄ Λαρίσης (ΙΣΤ΄ αἰ.)³

Ὁ Δημήτριος διετέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης τὴν περίοδο 1575-78 καὶ ἀναφέρεται ὡς λόγιος.

3. ΑΡΣΕΝΙΟΣ Ἐλασσόνος (1550-1626)⁴

Ὁ Ἀρσένιος, κατὰ κόσμον Ἀποστόλης, γεννίθηκε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1550 στὰ Καλογριανὰ Καρδίτσης, χωριὸ κοντὰ στὰ Τρίκαλα, ἀπὸ λευϊτικὴ οἰκογένεια. Ὁ πατέρας του Θεόδωρος ἦταν ἱερέας, ἡ μητέρα του Χρυσάφη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της ἔγινε μοναχὴ μὲ τὸ ὄνομα Χριστοδούλη, ἐνῶ ἀδέλφια

³ ΚΩΝ. Ν. ΣΑΘΑΣ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, σ. 235. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΑΤΕΣΗΣ, *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθῆνα 1975, σ. 136. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευση*, σ. 294.

⁴ Φ. ΑΡ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀρσένιος Ἐλασσόνος*, ὁ.π. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευση*, σσ. 203-09.

του ἦταν ὁ ἐπίσκοπος Σταγῶν Ἰωάσαφ (1560-1575 περ.), ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος Μάρκος (περ. 1571-1581) καὶ οἱ ἱερομόναχοι Ἀθανάσιος καὶ Παχώμιος. Ἡ μητέρα τοῦ Ἀρσένιου ἦταν ἀδελφή του μητροπολίτη Λαρίσης Νεοφύτου (1550-1568/69), τοῦ κτίτορος τῆς Μονῆς Δουσίκου, μέ τὴν ὁποία ἡ οἰκογένειά του συνδεόταν.

Ὁ Ἀρσένιος, ἐπειδὴ ἔμεινε ὀρφανός σέ μικρή ἡλικία, πῆγε στὴν Καλαμπάκα, κοντὰ στὸν ἀδελφό του Ἰωάσαφ, τὸν ἐπίσκοπο Σταγῶν, ὅπου καὶ ἔμαθε τὰ ἱερά γράμματα. Κατόπιν ὁ Ἰωάσαφ «μάθησι ἔδωκεν αὐτόν» (δηλ. τὸν Ἀρσένιο) «*διδασκάλω, σοφῶ ἀνδρί, Ματθαίω μοναχῶ, διδάσκοντι ἐν Τρίκκῃ μαθητάς πολλοὺς γραμματικά, ποιητικά καὶ ρητορικά μαθήματα, προστάξει καὶ προθυμία τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης Ἱερεμίου*».

Ὁ Ἀρσένιος μαθίτευσε στὰ Τρίκαλα κατὰ τὰ ἔτη 1568-1572. Γιὰ τὴ μαθητεία του κοντὰ σέ διαφόρους δασκάλους μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Ἀρσένιος: «*ἐδιδάχθην παρά τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, τοῦ τε σοφωτάτου κυροῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ χρηματίσαντος μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, καὶ παρά τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Ματθαίου, ἀνδρῶν ἐναρέτων καὶ ὀρθοδόξων, καὶ παρά τῆς καθολικῆς του Χριστοῦ Μεγάλῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Ἱερεμίου*». Κατὰ τὸν Φ. Δημητρακόπουλο, ἡ μαθητεία τοῦ Ἀρσένιου κοντὰ στὸν Δαμασκηνό τοποθετεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ 1572, ὅταν ὁ δεῦτερος πιθανόν νά δίδασκε στὴ Σχολή Τρίκκης μαζί μέ τὸν Ματθαῖο. Στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἀρσένιος πῆγε, μᾶλλον, τὸ 1579, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ πατριάρχη Ἱερεμία, ὅποτε καὶ παρακολούθησε μαθήματα στὴ Σχολή τοῦ Πατριαρχείου. Κατὰ τὴ μαθητεία του στὰ Τρίκαλα ἐκάρη μοναχός καὶ χειροτονήθηκε ἱεροδιάκονος.

Μετά τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάσαφ (1575 περ.) ὁ Ἀρσένιος ἀποσύρθηκε στὴ Μονή Δουσίκου, ὅπου χειροτονήθηκε ἱερέας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Φαναρίου Μητροφάνη, ἐνῶ λίγο ἀργότερα προσκλήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἱερεμία, ὁ ὁποῖος τὸν τοποθέτησε πατριαρχικό ἐφημέριο στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Παμμακαριστοῦ στό Πατριαρχεῖο. Μετά ἀπὸ λίγο χρόνο χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Ἐλασσόνος καὶ Δομενίκου. Ὁ Ἀρσένιος ἄσκησε τὰ καθήκοντά του στὴν Ἐλασσόνα μόνον γιὰ ἓνα χρόνο (Φεβ. 1584 - Φεβ. 1585).

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1585 ὁ Ἀρσένιος ἐπικεφαλῆς πατριαρχικῆς ἀποστολῆς πρὸς τὸν τσάρο Θεόδωρο Β΄ Ἰβάνοβιτς μετέβη στὴ Ρωσία. Κατὰ τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς ὁ Ἀρσένιος πέρασε ἀπὸ τὴν οὐκρανικὴ πόλη Λβῶφ (L'von ἢ Lwów), γνωστὴ ὡς Lemberg (Λεμβέρην), πού στίς ἑλληνικὲς πηγὲς ἀναφέρεται ὡς

Αβώφ, Αβόβι, Λιοβία, Λουοβία, Λεόπολις και Λεοντόπολις. Τό Αβώφ από τόν ΙΔ΄ αί. έως τό 1772 ἦταν ὑπό πολωνική κυριαρχία. Ἐδῶ ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΣΤ΄ έως καί τόν ΙΖ΄ αί. ἀνθῆσε ἑλληνική παροικία. Οἱ Ὁρθόδοξοι, Ἕλληνες καί Οὐκρανοί, κάτοικοι τοῦ Αβώφ «*ἅπαντες μεγάλως ἤξιώσαν αὐτόν μείναι ἐκεῖσε εἰς εὐλογίαν αὐτῶν καί ἐπίσκεψιν*», ἐπειδή ἀντιμετώπιζαν μεγάλα προβλήματα ἀπό τή δράση τῶν Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν.

Ἔτσι ὁ Ἀρσένιος ἔμεινε γιά δύο χρόνια στό Αβώφ καί δίδαξε στό ἐκεῖ νεοϊδρυθέν ἑλληνικό σχολεῖο τῆς «ἐγκυκλίου παιδεύσεως». Ὁ ἴδιος ὁ Ἀρσένιος διατύπωσε πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Αβώφ τό πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας του, τό ὁποῖο περιελάμβανε «*οἰονδίποτε μάθημα ἐστὶν αὐτῶν ἐπιδεχόμενον*» διδασκόμενο ἀπὸ αὐτόν, κατόπιν διδασκαλία ἀπὸ τοὺς «πρωτόσχολους» ἕως τὶς 3 μ.μ. Τό πρωῖ τοῦ Σαββάτου οἱ μαθητὲς ἔπρεπε νά γνωρίζουν «κτήθου» (δηλαδή νά ἔχουν ἀποστηθίσει) τά μαθήματα ὅλης τῆς ἐβδομάδας, ὕστερα δίνονταν θέματα κατὰ τὴν διδασκαλία τῶν ὁποίων οἱ μαθητὲς διόρθωναν τά λάθη τῶν συμμαθητῶν τους, ἐνῶ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ἔγραφαν καί μεταγλώττιζαν τό θέμα στὴν ἑλληνική. Τό ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας ὁ Ἀρσένιος διόρθωνε τά θέματα, τά ἀπογεύματα τῆς Τρίτης, Τετάρτης καί Πέμπτης διδασκόταν τεχνολογία, δηλαδή συστηματικὴ γραμματικὴ ἐξέταση τῶν κεμένων, καθὼς καί ἄλλα μαθήματα γιά δύο ὥρες. Τό ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς διδασκόταν συντακτικὸ. Ἐμμέσως συμπεραίνουμε ὅτι τό πρόγραμμα αὐτοῦ τοῦ Ἀρσένιου ἦταν ἐκεῖνο, τό ὁποῖο εἶχε διδαχθεῖ ὁ ἴδιος στό σχολεῖο τῶν Τρικάλων, καί γιά τόν λόγο αὐτόν ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία, ἀφοῦ πρόκειται γιά «ὠρολόγιο πρόγραμμα» ἐνὸς σχολεῖου μέσης ἐκπαιδεύσεως τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ., στό ὁποῖο συναντοῦμε τοὺς «πρωτόσχολους», τοὺς «ἐκκρίτους» τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἀλλὰ καί τοὺς «πρωτόσχολους» τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων, πού πολὺ ἀργότερα ἦρθαν ἐξ Ἑσπερίας στὴν Ἑλλάδα, σάν κάτι τό πρωτόγνωρο!

Τό 1591 ἐκδόθηκε στό Αβώφ, δίγλωσση (ἑλληνικά καί οὐκρανικά), ἡ γραμματικὴ πού χρησιμοποιοῦσε ἐκεῖ ὁ Ἀρσένιος, καί τῆς ὁποίας κύρια πηγή ἦταν ἡ Γραμματικὴ του Κ. Λασκάρως, *Περὶ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν*.

Τόν Μάιο τοῦ 1588 ὁ Ἀρσένιος συνόδευσε τόν πατριάρχη Ἱερεμία στό ταξίδι του, μέσω Βίλνας, στὴ Μόσχα, ὅπου τοὺς ἐπιφυλάχθηκε θερμὴ ὑποδοχή. Στὶς 29 Ἰανουαρίου 1589 ὁ Ἱερεμίας «*ἀνεβίβασεν τὸν μητροπολίτην Μοσχοβίας κύρ Ἰώβ εἰς κλῆσιν καί καθέδραν καί τάξιν πατριαρχικὴν*» ἀναγνωρίζοντας ἔτσι τό αὐτοκέφαλον τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ρωσίας.

Ὁ Ἀρσένιος παρέμεινε γιά πάντα στὴ Μόσχα ἀσχολούμενος μὲ τό γράψιμο ἐνθυμῆσεων καί ἀφιερωματικῶν σημειώσεων σέ χειρόγραφα καί στέλνοντας

εικόνες και άλλα δώρα σε μοναστήρια και πατριαρχεία του υπόδουλου Έλληνισμού, ενώ συγχρόνως συμμετείχε στις πολιτικές και θρησκευτικές διεργασίες που συντελούνταν στη ρωσική πρωτεύουσα, όπως εκλογές και ενθρονίσεις αυτοκρατόρων και πατριαρχών. Απεβίωσε στις 13 Απριλίου 1626 στο Σουσδέλιο της Ρωσίας.

Ο Άρσένιος άφησε και αξιόλογο συγγραφικό έργο:

- *Γραμματική συντεθείσα εκ διαφόρων Γραμματικῶν* (δίγλωσση: ελληνικά και ουκρανικά), Λβῶφ 1591.
- *Ακολουθία του αγίου Βασιλείου Μόσχας* (άνεκδοτο).
- *Κόποι και Διατριβή*, ποίημα.
- *Άπομνημονεύματα*.
- *Έξαρχικό γράμμα προς τον επίσκοπο Γεδεών Λεοντοπόλεως*, Λβῶφ 1586.
- *Προτάσεις για το πρόγραμμα του σχολείου του Λβῶφ*, Λβῶφ 1586.
- *Επιστολή προς τον Γαβριήλ Σεβήρο*, Μόσχα, 27-3-1593.
- *Έμμετρο βιβλιογραφικό σημείωμα*, Μόσχα, 6-3-1596.
- Διάφορα σημειώματα σε χειρόγραφα, έντυπα, εικόνες κλπ.

4. ΙΑΚΩΒΟΣ Λαρίσης (ΙΖ΄ αϊ.)⁵

Διετέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης (1675-1679) και οικουμενικός πατριάρχης (1679-1682, 1685 και 1686). Με δικές του ενέργειες ιδρύθηκε το «Νέον Φροντιστήριο» στον Τύρναβο, στο οποίο σχολάρχησε ο Άθανάσιος Λιοντάρης.

5. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Δ΄ ΜΟΥΣΣΕΛΙΜΗΣ ἢ ΚΟΜΝΗΝΟΣ (ἀρχές ΙΖ΄ αϊ.-1696)⁶

Καταγόταν από τί βυζαντινή οικογένεια των Κομνηνών. Σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, κοντά στον Θεόφιλο Κορυδαλλέα, τον Νεόφυτο τον Κρήτα, τον Ίωάννη Καρυοφύλλη και τον Παΐσιο Γάζης.

Διετέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης (με έδρα τα Τρίκαλα) από το 1662 έως το 1671, όποτε συνδέθηκε με βαθιά φιλία με τον Εϋγένιο Γιαννούλη, ό όποιος του έγραψε πολλές επιστολές. Άργότερα διετέλεσε πέντε φορές οικουμενικός πατριάρχης. Απεβίωσε στη Βλαχία στις 23 Σεπτ. 1696. Το μεγαλύτερο μέρος της πλούσιας βιβλιοθήκης του τό είχε κληροδοτήσει στη Μονή Ίβήρων.

⁵ ΔΗΜΗΤΡΑ ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες Έλλήνων διδασκάλων και λογίων στη Δυτική Θεσσαλία και στα Άγγραφα κατά τό δέκατο έβδομο και δέκατο όγδοο αιώνα*, Καρδίτσα 1992, σ. 35. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Η Εκπαίδευση*, σ. 294.

⁶ ΔΗΜΗΤΡΑ ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σ. 34. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Η Εκπαίδευση*, σσ. 220-221.

6. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Β΄ Κωνσταντινουπόλεως (1630-1702)⁷

Ο Καλλίνικος Β΄, ό Άκαρναν, όπως έσφαλιμένως όνομάζεται, γεννήθηκε στην Καστανιά των Άγραφων τό 1630. Σπούδασε στή Σχολή Βραγγιανών κοντά στον Εύγένιο Γιαννούλν. Άφου στό μεταξύ χειροτονήθηκε κληρικός, μέ συστατική έπιστολή τοῦ δασκάλου του πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου πιθανόν συμπλήρωσε τίς σπουδές του.

Τό 1672 εξέλέγη μητροπολίτης Προύσσης, στον θρόνο της όποίας παρέμεινε για δεκαέξι χρόνια, ως τίς 3 Μαρτίου 1688, όποτε ανήλθε για πρώτη φορά στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως, στον όποιο παρέμεινε, μέ συχνές έκπτώσεις, ως τον θάνατό του στις 8 Αύγουστου 1702.

Έπί της πατριαρχίας του (1691) έπαναλειτούργησε, μέ τί βοήθεια τοῦ προοδευτικού Καστοριανού έμπόρου Μανωλάκη, ή Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινουπόλεως. Ός πατριάρχης τήρησε σθεναρή στάση στό ζήτημα τοῦ «έκχυδαΐσμοῦ των Γραφών» και πολέμησε την ουντική προσπαγάνδα. Χαρακτηρίστηκε ως υπέρμαχος της Όρθοδοξίας, δραστήριος, φιλογενής άρχιερέας «άνεπιλήπτων ήθών, και οὔδενός των τότ' έπί παιδεία διαπρεπόντων δεύτερος», καθώς επίσης «είδήμων της έλληνικής φωνής, ικανός νοεΐν τούς των λογογράφων και τάς των φιλοσόφων βίβλους» κατά τον Δ. Προκοπίου, ενώ κατά τον Δ. Καντεμίρ υπήρξε «σοφός, πεπαιδευμένος και αγαθός».

7. ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ Γ΄, έπίσκοπος Δημητριάδος (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)⁸

Ο Ιωαννίκιος Γ΄ ως έπίσκοπος Δημητριάδος έδειξε μεγάλο ένδιαφέρον για την ανάπτυξη της παιδείας στην περιφέρειά του. Πρότεινε, χωρίς άποτέλεσμα, στον Άναστάσιο Γόρδιο, μέ τον όποιο είχε συχνή άλληλογραφία, να διευθύνει τί σχολή Ζαγοράς.

8. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ Α΄ Τρίκκης (; - μετά τό 1764)⁹

Ο Κωνσταντίος υπήρξε ό πρώτος έπίσκοπος Τρίκκης μετά την ανασύστα-

⁷ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΟΡΔΙΟΣ, «Βίος Εύγενίου Ιωαννουλίου τοῦ Αιτωλοῦ», *Νέος Έλληνομνήμων*, 4 (1907), σ. 64 (χφ. 60). ΒΑΣ. Ν. ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο πατριάρχης της Πόλης Καλλίνικος Β΄ ό Άκαρναν», έφ. *Άγραφιώτικη Φωνή*, Μάιος 1992. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Η Έκπαίδευση*, σσ. 221-222.

⁸ Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Η Έκπαίδευση*, σ. 296. Δ. ΧΑΤΖΗΜΑΝΙΟΥ, *Δραστηριότητες*, σσ. 35-36.

⁹ Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, *Νεοελληνική Φιλολογία*, σ. 614. ΝΙΚ. Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ, *Κώδικας Τρίκκης, ΕΒΕ, άρ. χφ. 1471, Ήτοι Έκκλησιαστική, Κοινωνική, Οικονομική και Έκπαιδευτική Ίστορία των Τρικάλων από τό 1688 έως τό 1857*. [Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων – Σειρά: Κείμενα και Μελέτες, άρ. 18], Θεσσαλονίκη, έκδ. Κ. & Μ. Σταμούλη, 2017, σσ. 203, 206 και 292. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Η Έκπαίδευση*, σσ. 226-227.

ση τῆς ἐπισκοπῆς της τό 1739. Στή μακρά θητεία του σ' αὐτή (5 Ἀπρ. 1739 - 2 Ἀπρ. 1764) ὑπῆρξε ἀρκετά δραστήριος. Ἰδιαίτερες προσπάθειες κατέβαλε γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στά Τρίκαλα.

Μέ πρωτοβουλία του τό 1739 ἀναδιοργανώθηκε ἡ Σχολή Τρίκης καί ἀνατέθηκε ἡ «ἐπιστασία» της στόν μεγάλο Μετσοβίτη δάσκαλο Νικόλαο Τζαρτζούλη. Ὅταν τό 1764 παρατιήθηκε λόγω γήρατος, ἄφησε σημαντική δωρεά γιά τή λειτουργία τῆς Σχολῆς Τρίκης. Ὁ Κωνστάντιος γνώριζε καλά τήν Ἁγία Γραφή, ἦταν καλός ἐπιστολογράφος καί «πολιτικός». Μετέφρασε τήν *Εἰς τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς ἐρμηνείαν* τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας (Βενετία 1788).

9. ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ Σταγῶν (ἀρχές ΙΗ΄ αἰ.-1784)¹⁰

Ὁ Παρθένιος καταγόταν ἀπό τήν Πορταριά τοῦ Πηλίου. Ὑπῆρξε ἀπό τοὺς λογιώτερους ἐπισκόπους της ἐποχῆς του. Συνεργάστηκε μέ τόν γνωστό κωδικογράφο Ἀναστάσιο Σουγδουρή καί ἔγραψε ὁ ἴδιος πολλοὺς κώδικες.

Τό 1751 ἐξελέγη ἐπίσκοπος Σταγῶν καί διατήρησε τόν θρόνο του ὡς τόν θάνατό του (26 Μαρτίου 1784). Προηγουμένως εἶχε μονάσει στή Μονή Βαρλαάμ καί εἶχε διατελέσει πρωτοσύγκελλος στή Μητρόπολη Λαρίσης. Ὡς ἐπίσκοπος Σταγῶν, στίς 3 Ἀπριλίου 1779, ὑποδέχτηκε στή Μονή Ἁγίου Στεφάνου τῶν Μετεώρων τόν Σουηδὸ ἀνατολιστή J.J. Bjornstahl. Ἡ κοινωνική καί ἡ ἐκκλησιαστική δράση του ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη. Ἐντύπωση προκαλεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν πού κτίστηκαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του στὴν περιφέρεια Σταγῶν. Διατηροῦσε πλούσια βιβλιοθήκη, τήν ὁποία κληροδότησε στή Μονή Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων.

10. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ (; - 1793)¹¹

Ὁ Διονύσιος γεννήθηκε στή Ζέριμα τῶν Ἰωαννίνων καί ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη στὴν Κοζάνη (μέσα ΙΗ΄ αἰ.) καί στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία κατόπιν. Γιά δύο χρόνια διετέλεσε σχολάρχης Κοζάνης. Ἀργότερα χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος, θέση στὴν ὁποία παρέμεινε γιά τριάντα χρόνια (1763-1793). Ἐγραψε διηγήσεις καί γλαφυρότατες ἐπιστολές. Ἀπεβίωσε τό 1793.

¹⁰ J.J. BJORNSTAL, *Τὸ Ὀδοιπορικὸ τῆς Θεσσαλίας 1779*. Μετάφραση, προλεγόμενα, σημειώσεις Μεσεβρινός, Θεσσαλονίκη, Τά Τετράδια τοῦ Ρήγα, 1979, σ. 73 κ.έ. ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἱστορία καί Μνημεῖα τῶν ἐπαρχιῶν Τρικάλων καί Καλαμπάκας. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη, 2018, σσ. 102-103.

¹¹ ΠΑΝΑΓ. ΛΙΟΥΦΗΣ, *Ἱστορία τῆς Κοζάνης*, Ἀθήνα 1924, σσ. 184, 186-187. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Εκπαίδευση*, σ. 260.

11. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Δ΄ Κωνσταντινουπόλεως, Ζαγοραῖος (1713-1792)¹²

Ὁ Καλλίνικος γεννήθηκε στή Ζαγορά τό 1713 καί ἦταν δευτερότοκος γιός τοῦ χατζῆ-Δημητρίου Μαυρικού. Τά πρῶτα γράμματα τά ἔμαθε στή Σχολή Ζαγοραῖς, στήν ὁποία σχολαρχοῦσε τότε ὁ μοναχός Ραφαήλ. Τό 1728 πῆγε στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου εἶχε ὡς δάσκαλο τόν Κριτία, «*Πρρουσιανόν ἐπιστήμονα, εὐγλωττον, ἄριστον εἰς τά ἑλληνικά, λατινικά, ἀραβικά, περσικά*», σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ ἰδίου.

Πότε ὁ Καλλίνικος ἀσπάσθηκε τόν μοναχικό βίο δέν εἶναι γνωστό. Κατά τή δεύτερη πατριαρχία τοῦ Παΐσιου Β΄ (1740-1743), στίς 29 Αὐγούστου 1741, προήχθη σέ Μέγα Πρωτοσύγκελλον, καί ὕστερα ἀπό δύο χρόνια, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1743, ἐξελέγη μητροπολίτης Προϊλάβου (Βραΐλας). Ἀπό τόν θρόνο αὐτόν παρατήθηκε τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1748 καί ἐπανῆλθε στήν Κωνσταντινούπολη.

Κατά τήν περίοδο 1751-1757, λόγω τῆς ἀναμειξέως του στήν ἔριδα περὶ ἀναβαπτισμοῦ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διώχτηκε καί «*φαρμακοποσία ἐκινδύνευσεν*», ἐπειδὴ ἦταν ἀντίθετος μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο Ε΄.

Τελικά δικαιώθηκε ὁ Καλλίνικος καί στίς 16 Ἰανουαρίου 1757 ἐξελέγη οἰκουμενικός Πατριάρχης ὡς Καλλίνικος Δ΄. Καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του δέχτηκε ἄγριον πόλεμο ἀπό τοὺς ἀντιπάλους του, ὥσπου μετά ἀπό ἕξι μῆνες καί ὀκτώ ἡμέρες ἐξέπεσε τοῦ θρόνου καί ἐξορίστηκε στή Μονή τοῦ Σινᾶ, ἀπό ὅπου ἀπέδρασε στίς 21 Ἰανουαρίου 1761.

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1762 ἔγινε ἄρση τῆς καθαίρεσέως του ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο καί πλήρης ἠθική ἀποκατάστασή του. Τότε τοῦ δόθηκε ἄδεια νά ἀποσυρθεῖ στήν ἰδιαίτερή του πατρίδα «*καί διάγειν ἐκεῖ ἐν ἀνέσει καί ἡσυχίᾳ*».

Στή Ζαγορά ἔμεινε σχολάζων ὁ Καλλίνικος γύρω στά τριάντα χρόνια «*φιλολογῶν καί ἐμμελετῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, καί συγγράφων ἐκκλησιαστικά καί ἱστορικά διά στίχων καί πεζᾶ συγγράμματα*» καί ἀγωνιζόμενος γιά τήν πνευματική ἄνοδο τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Μέ προτροπή καί συνδρομή τοῦ Καλλινίκου κτίστηκε τό 1777 τό νέο κτήριο τῆς Σχολῆς Ζαγοραῖς, στήν ὁποία τό 1785 ἐδώρησε καί ὅλα τά βιβλία του. Ἀπεβίωσε τό 1792.

Ὁ Καλλίνικος ἦταν πολυμαθής, μέ γνώσεις ὄχι μόνον θεολογικές καί ἐκκλησιαστικές, ἀλλά εὐρύτερες (ἀρχαία ἑλληνική γραμματεία καί γλῶσσα, ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γεωγραφία, ἀριθμητική, ἀστρονομία καί ἰατρική).

¹² ΑΝΔΡΕΑΣ Ι. ΦΥΤΡΑΚΗΣ, «Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος Γ΄ ὁ ἐκ Ζαγοραῖς (1713-1792)», στόν τόμο *Μορφαί τῆς Μαγνησίας*, Βόλος 1973, σσ. 15-39 (Ἐκδοση Νομαρχίας Μαγνησίας]. Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, *Νεοελληνική Φιλολογία*, σ. 604. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευση*, σσ. 295-296.

Ειδικότερα, τὰ συγγράμματά του χωρίζονται σέ θεολογικά, ιστορικά, λόγους, ύμνους καί ἐπιστολές. Μνημονεύονται τὰ σπουδαιότερα:

- *Ἐγχειρίδιον κατά αἵρέσεων ἢ κατά ἀναβαπτιστῶν.*
- *Ἐκθεσις συνοπτική των ἑπτὰ μυστηρίων καί ἀπάντησις εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ Ἀργέντη (1756).*
- *Ἐξήγησις τῆς Ἱερᾶς Λειτουργίας.*
- *Ἡ χρονογραφία ἀπό τοῦ Ἀδάμ μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καί καθεξῆς βασιλέων καί πατριαρχῶν.*
- *Συνοπτική διήγησις τῶν μετὰ τίν ἄλωσιν πατριαρχουσάντων.*
- *Κατάλογος σοφῶν τινῶν τοῦ νῦν αἰῶνος.*
- *Ἵμνοι εἰς Χριστόν καί εἰς Παναγίαν δι' ἀκροστιχίδων καί εἰς ἄλλους Ἁγίους.*
- *Λογογραφική ἀντίρρησις κατά τῆς βίβλου Εὐσταθίου καί Χριστοφόρου Καλοῦ.*
- *Ποιήματα κ.λπ.*

12. ΓΑΒΡΙΗΛ Β΄ Τρίκκης (μέσα ΙΗ΄ αἰ.-1827)¹³

Ὁ Γαβριὺλ γεννήθηκε στὸν Πρόδρομο Τρικάλων περὶ τὰ μέσα του ΙΗ΄ αἰ. Μαθήτευσε στὴ Σχολὴ Τρίκκης κοντὰ στὸν Στέφανο Σταμκίδη. Κατὰ τὴν μακρόχρονη (6.6.1796 - 20.11.1827) ποιμαντορία του στὴν Ἐπισκοπὴ Τρίκκης ὑπηρετήσε μὲ πίστη καί ἀγάπη τὴν Ἐκκλησία καί βοήθησε τὴ Σχολὴ Τρίκκης. Εἶχε καλὴ παιδεία καί συνέταξε διάφορα ἐπιγράμματα.

13. ΠΑΪΣΙΟΣ Β΄ Σταγῶν, Σηλυβρίας καί Φιλιππουπόλεως (;-1822)¹⁴

Ὁ Παΐσιος γεννήθηκε στὸ δεύτερο μισό του ΙΗ΄ αἰ. στὸ βλαχοχώρι Κλεινοβός¹⁵ (σημ. Κλεινός) Καλαμπάκας καί καταγόταν ἀπὸ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια.

¹³ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας*. Ἰωάννινα, Ἐταιρεία Ἑπαιρωτικῶν Μελετῶν, 1960, σ. 35. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, «Ἱστορικὰ σύμμικτα ἀπὸ τὴν παλιὰ πόλη Τρίκκη καί Τρίκαλα», στὸν τόμο Δ΄ *Ἱστορικὰ Τρικάλων*, Τρίκαλα 1979 [Ἔκδοσις ΕΜΟΤ], σ. 44. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευσις*, σ. 236.

¹⁴ Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Συλλογὴ*, σ. 153. ΔΗΜ. ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, «Παΐσιος ἐπίσκοπος Σταγῶν ὁ ἀπὸ Κλεινοβού», *Μετέωρα*, 23 (1969), σ. 73. ΜΙΑΤΟΣ ΓΑΡΙΔΗΣ, «Ὁ μητροπολίτης Παΐσιος καί ἡ βλάχικη ἐπιγραφὴ τοῦ Κλεινοβού: ἀλφάβητο καί ἔθνικο πρόβλημα», *Ἱστορικά*, 2 (1985), σ. 185. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευσις*, σ. 236.

¹⁵ Κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ τοῦ 1454/55 ὁ Κλεινοβός ἦταν τὸ πρῶτο σέ πληθυσμὸ χωριὸ τοῦ Νομοῦ Τρικάλων μὲ δευτέρη τὴ γειτονικὴ Βενδίστα (Ἀμάραντος). βλ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α. ΝΗΜΑ, «Ἡ ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ τοῦ 1454/55 σέ δεκαεννιά (19) χωριά στὰ ΒΔ τοῦ Νομοῦ Τρικάλων. Πληθυσμὸς, παραγωγή, φῦροι, δνόματα κατοίκων», *Θεσσαλικά Μελετήματα*, 12 (2022) 39-96.

Τά πρώτα γράμματα τά έμαθε στή Σχολή Τρίκκης, ένώ άργότερα φοίτησε και στήν Πατριαρχική Άκαδημία Κωνσταντινουπόλεως.

Ό Παΐσιος ύπηρετήσε ως διάκονος του μητροπολίτη Λαρίσης Μελετίου. Στίς 12 Μαΐου 1784 χειροτονήθηκε επίσκοπος Σταγών, ως Παΐσιος Β΄, παρέμεινε δέ στόν θρόνο αυτόν ως τίς 17 Ίανουαρίου 1808, όποτε παραιτήθηκε.

Όπως σημειώνει ό ίδιος στήν *Άυτοβιογραφία* του, έγκατέλειψε τήν Καλαμπάκα, έπειδή προσκλήθηκε από τήν Πατριαρχική Σύνοδο και έστάλη στό Άγιον Όρος, όπου έσύστησε Έλληνικό Σχολείο στίς Καρυές *«πρός γύμνασιν και μαθήτευσιν τών καλογεροπαίδων και ύποτακτικών και άλλων νέων έξωθεν έρχομένων»*. Έκει παρέμεινε πάνω από έναν χρόνο ως διευθυντής τής Σχολής. Αποχώρησε, αφού διόρισε σ΄ αυτή διδασκάλους τούς Χριστόφορο και Νικόδημο, υπό τήν προεδρία του πρώην μητροπολίτη Τρίκκης Άμβροσίου.

Όστερα από επταετή ύπηρεσία στή Σχολή του Κουρού Τζεσμέ, στίς 21 Αύγουστου 1816, ό Παΐσιος εξέλεγε επίσκοπος Σηλυβρίας. Έκει ύποστήριξε τά γράμματα τόσο στήν έδρα του όσο και στους Έπιβάτες, όπου υπήρχε Έλληνική Σχολή. Στίς 15 Μαρτίου 1818 εξέλεγε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, όπου παρέμεινε ως τόν θάνατό του τόν Ίανουάριο του 1822. Άφου παρέμεινε δέκα χρόνια στήν Κωνσταντινούπολη, τό 1818, *«κατ΄ έκλογίν άρίστην και άναγκαΐαν προτίμησιν τών φιλομούσων και φιλοκάλων έφόρων τέ και ναζιρηδων τής έν Κουρούτζεσμε παγκοίνου του γένους άκαδημαϊκής σχολής διορισθείς, άποκατέστη επιστάτης τής έσωτερικής διοικήσεως αυτής και πάσης ενταξίας και ενκοσμίας»*.

Ό Παΐσιος υπήρξε λόγιος και φιλοπρόοδος ιεράρχης. Όταν έποΐμανε τήν Έπισκοπή Σταγών, επανίδρυσε τή Σχολή Μετεώρων, τήν όποία βοήθησε ποικιλοτρόπως. Επίσης ίδρυσε σχολείο στή γενέτειρά του, τόν Κλεινοβό. Μέ τή διαθήκη του άφησε πολλά κληροδοτήματα στήν επαρχία Καλαμπάκας, σέ σχολεία και μοναστήρια, ένώ τήν πλούσια βιβλιοθήκη του τήν άφησε στή Μονή Αγίας Τριάδος Μετεώρων. Ανάμεσα στα άλλα βιβλία του βρέθηκε και ένα αντίτυπο τής *Έλληνικής Νομαρχίας* σχολιασμένο. Μέ τήν βοήθειά του κατασκευάστηκε τό τέμπλο και έγιναν αρκετές τοιχογραφίες στό Καθολικό τής Μονής τών Άγίων Άποστόλων στή γενέτειρά του, τόν Κλεινοβό Καλαμπάκας. Στόν ναό αυτόν είναι γραμμένη και εκτενής άυτοβιογραφία του.

14. ΙΕΡΟΘΕΟΣ Α΄ Ἀλεξανδρείας (1757-1845)¹⁶

Ὁ Ἱερόθεος γεννήθηκε στὸν Κλεινοβὸ Καλαμπάκας τὸ 1757. Τὸ 1802 χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Ζητουνίου (Λαμίας), τὸ 1819 Παροναξίας καὶ τὸ 1820 Νικαίας. Τὸ 1825 ἐξελέγη πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἀξίωμα τὸ ὁποῖο ἐτίμησε καὶ ἐλάμπρυνε. Ἀνόρθωσε τὰ οἰκονομικά τοῦ Πατριαρχείου, ἐνίσχυσε τὴν παιδεία. Ἀπεβίωσε στίς 8 Σεπτεμβρίου 1845, σὲ ἡλικία 87 ἐτῶν, ὕστερα ἀπὸ συνεχῆ πατριαρχία 21 ἐτῶν. Μὲ ἐντολή τοῦ διοικητῆ τῆς Αἰγύπτου Μωχαμέτ Ἀλῆ ἡ σορὸς του μεταφέρθηκε μὲ βασιλική πομπή στοῦ Κάιρο, ὅπου καὶ ἐτάφη στὸν πατριαρχικό ναό.

15. ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ (1812-1888)¹⁷

Ὁ Δωρόθεος Σχολάριος γεννήθηκε στή Βεντίστα (σημ. Ἀμάραντος) Καλαμπάκας στίς 2 Φεβρουαρίου 1812. Τὸ βαπτιστικό του ὄνομα ἦταν Δημάκης. Ἡ μητέρα του ἀπεβίωσε τὸ 1824 καὶ ὁ πατέρας του τὸ 1826, ἔτσι ὁ Δημάκης ἔμεινε ὀρφανὸς σὲ μικρὴ ἡλικία ἔχοντας ἄλλα πέντε μικρότερα ἀδέρφια, χωρὶς παρουσία καὶ ἐντελῶς ἀπροστάτευτος.

Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στὴν *Αὐτοβιογραφία* του: *«Περὶ τὰ τέλη δὲ τοῦ ἔτους 1826 ἀναχωρήσας ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ μετέβη εἰς Τρίκκην (Τρίκκαλα) καλῶς εἰδὼς τὰ κοινὰ γράμματα, καί, ὡς ἱερόπαις, καὶ τῆς ἱερᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας ἐντριβίς ὧν, ἐπ' ἐλπίδι ν' ἀκούσῃ ἐν Τρίκκῃ Ἑλληνικά μαθήματα, διδάσκοντος τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου Παπαπολύζου ἐκ Μακρυνίτζης. Ἀλλὰ διὰ τίνων μέσων καὶ πόρων καὶ προστατῶν; Ὁ ἐν Τρίκκῃ παροικῶν πατριώτης αὐτοῦ μακαρίτης Γιαννούσιος, ἀνὴρ ἐκ τῶν πρώτων, καὶ προεστῶς ἐπίσημος τοῦ τότε καιροῦ, ὅστις καὶ ἐδέχθη αὐτόν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ὡς πατρικός φίλος, ἐφρόντιζε νὰ ἐκπαιδεύῃ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ὀρφανὸν Δημάκην, ὃν ἄλλως ἠγάπα μὲν, ἀλλὰ νὰ οἰκουρῇ καὶ ἐκτελεῖ τὴν οἰκιακὴν ὑπηρεσίαν. (α) Ἐπειδὴ δὲ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας καθ' ὑπερβολὴν ἠγάπα τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ μάλιστα τὴν τῶν θείων Γραφῶν, καὶ τὸν μονήρη βίον, ἐκ Τρίκκης ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἐν Μετεώροις ἱερόν Μοναστήριον τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἔνθα διαμείνας ἐπὶ τινὰ χρόνον, προσεκλήθη παρὰ τινός πρὸς μὴτρὸς θείου, Ἰωάννου Κόδρου, ἐν τῇ νήσῳ Σκοπέλῳ τότε οἰκοῦντος, ὅπως στέλλῃ αὐτόν εἰς τὴν ἐκεῖσε Ἑλληνικὴν σχολὴν, διδάσκοντος τότε ἐν Σκοπέλῳ*

¹⁶ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, «Θεσσαλοὶ κληρικοὶ διαλάμπραντες ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Θεσσαλικὴ Ἔστια*, 1 (1973), σ. 249. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευσις*, σ. 239.

¹⁷ Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευσις*, σσ. 247-252, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

του αοιδίμου και ἔθνωφελουῦς σοφοῦ καὶ ἐναρέτου διδασκάλου Ἀστερίου Φιλιππίδου τοῦ ἐκ Γαλατίστης τῆς Μακεδονίας, ὅπου προθύμως καὶ μετὰ χαρᾶς δεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν μετέβη. Ἀλλὰ μετὰ ἔτος ἓν, τοῦ Ἀστερίου, ὡς Σχολάρχου, εἰς Θεσσαλονικὴν προσκληθέντος, ἀπώλεσε τὰς χρηστιάς ἐλπίδας, ὡς τοῦ θείου αὐτοῦ μὴ εὐποροῦντος νὰ ἀποστείλῃ αὐτὸν ἀλλαγῶν πρὸς σπουδῆν. Ὅθεν ἐτοιμασθεὶς ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ ὄρφανοτροφεῖον τοῦ ἀεμνήστου Κυβερνήτου. Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ ὄρφανοτροφείῳ ἐμπεσοῦσα τότε ὀφθαλμία ἀνέβαλε τὴν μετάβασιν αὐτοῦ».

Τότε ὁ Δημάκης μετέβη στή Μονὴ Κουτλουμουσίου τοῦ Ἁγίου Ὅρους, ὅπου οἱ μονάζοντες θεῖοι του Νικάνδρος καὶ Διονύσιος τὸν δέχτηκαν μὲ εὐχαρίστησιν. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1829 ἕως τὸ 1831 φοίτησε στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῶν Καρυῶν. Τὸ 1831 μετέβη στό Βουκουρέστι μὲ τὴν ἀπραγματοποίητη ἐλπίδα νὰ φοιτήσῃ στὰ ἐκεῖ λειτουργοῦντα ἀνώτερα σχολεῖα. Εὐτυχῶς ὅμως «εἷς δὲ τῶν συνεξάρχων, ἀνὴρ σπουδαῖος, καὶ λίαν φιλόμουσος, μαθητὴς τῶν Κυθωνιῶν, καὶ τὴν πατριδα Μακεδῶν, Χαραλάμπης τοῦνομα [...] καθορῶν τὴν βαθεῖαν τοῦ Δημάκη λύπην ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῶν σπουδῶν, καὶ τὴν φιλομάθειαν αὐτοῦ ὑποθάλπων, ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν παρηγορῶν, καὶ πᾶν φιλοτίμως ἀνεδέξατο νὰ διδάσκῃ αὐτὸν ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ, ὡς καὶ τὴν νύκτα».

Τὸ 1834 ἐπέστρεψε στή Μονὴ Κουτλουμουσίου, ὅπου ἔλαβε τὸ μοναχικὸ σχῆμα καὶ μετονομάστηκε ἀπὸ Δημάκης σὲ Δωρόθεος. Τὸν Νοέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους χειροτονήθηκε ἱεροδιάκονος. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1835 πῆγε στή Θεσσαλονίκη, ὅπου συνέχισε τίς σπουδές του κοντὰ στὸν παλιὸ του δάσκαλο Ἀστέριο Φιλιππίδη. Ἐκεῖ διορίστηκε καὶ διάκονος στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μετὰ ἓνα ἔτος, στὴν περίοδο τῶν διακοπῶν τῶν μαθημάτων, ἐπανῆλθε στό Ἅγιον Ὅρος, ὅπου χειρονήθηκε ἱερέας. Στὴ Θεσσαλονικὴ παρέμεινε γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τῶν σπουδῶν του ὡς τὸ 1838, ἐφημερεύοντας συγχρόνως στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. Κατόπιν, γιὰ δύομισι χρόνια (1838-1841), δίδαξε ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος στό Ἑλληνικὸ σχολεῖο τοῦ Καρλοβασίου Σάμου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Δωρόθεος διμύσῃε πάντα γιὰ περισσότερη μὀρφωση, μετέβη στή Σύρο καὶ φοίτησε γιὰ τρία χρόνια στό ἐκεῖ γυμνάσιο. Κατόπιν πῆγε στὴν Ἀθῆνα καὶ ἐνεγράφη ὡς φοιτητὴς στή Θεολογικὴ καὶ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ 1844, κατόπιν προσκλήσεως καὶ πολλῶν συστάσεων, μετέβη στό Ρέθυμνο, ὅπου ὑπηρετήσε ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος γιὰ δύομισι χρόνια. Μετὰ τὸ Ρέθυμνο καὶ ὡς τὸ 1849 δίδαξε τὰ «Ἑλληνικὰ καὶ ἱερά μαθήματα» στό Ἑλληνικὸ Παρθεναγωγεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στό ὁποῖο φοιτοῦσαν πάνω ἀπὸ 250 κορίτσια «τῶν ἐπισημοτέρων ὁμογενῶν οἰκογενειῶν». Ἀπὸ τὸ

1849 έως τις 12 Μαρτίου 1852 διετέλεσε σχολάρχης και διευθυντής της Μεγάλης του Γένους Σχολής.

Στις 12 Μαρτίου 1852 ο Δωρόθεος εξελέγη μητροπολίτης Σωζοαγαθουπόλεως, θέση στην οποία έμεινε ως το 1858, οπότε, παρά τη θέλησή του, μετατέθηκε στη Μητρόπολη Δημητριάδος, στην έδρα της οποίας μετέβη στις 4 Νοεμβρίου 1860. Τό 1861 εξελέγη μέλος της Ίερας Συνόδου και του Μικτού Συμβουλίου του Πατριαρχείου.

Τόν Άπρίλιο του 1870 εξελέγη μητροπολίτης Λαρίσης, θέση την οποία ο Δωρόθεος αποδέχτηκε με σκοπό να προσφέρει σ' ολόκληρη τη Θεσσαλία. Τά έργα που σκόπευε να πραγματοποιήσει ήσαν: «κτίριον Μητροπόλεως, Γυμνάσιον έπαρχιακόν και Θεσσαλικόν, καλώς συγκεκριημένον, Σχολείον Ίερατικόν, Νοσοκομείον, Αναγνωστήριον φιλολογικόν, και ό,τι άλλο παρόμοιον». Όμως κάποιοι Λαρισαίοι άντέδρασαν στην εκλογή του Δωροθέου, παρακινούμενοι προφανώς από άλλους μνηστήρες του θρόνου, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο να τον κατηγορήσουν στις τουρκικές Άρχές ως «λίαν Φιλέλληνα»! Έτσι τόν Νοέμβριο του 1870 διορίστηκε άλλος μητροπολίτης Λαρίσης. Ό Δωρόθεος παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη ως τό καλοκαίρι του 1875, όποτε αναχώρησε και έγκαταστάθηκε στην Άθήνα, όπου και παρέμεινε ως τόν θάνατό του στις 29 Ίουνίου 1888.

Έκει ό Δωρόθεος βρήκε τόν χρόνο να ασχοληθεί με τό συγγραφικό του έργο. Τό 1877 εξέδωσε τό αὐτοβιογραφικό του *Έργα και Ημέραι*, τό 1879 τήν *Κλειδα της Πατρολογίας και Βυζαντινών Συγγραφέων* και τό 1883 τό *Ταμείον της Πατρολογίας*, του οποίου ό Β΄ τόμος εκδόθηκε τό 1887.

Ό Δωρόθεος, έχοντας μεγάλη έφεση και αγάπη προς τά γράμματα, ξεπέρασε πολλά και μεγάλα εμπόδια για να μπορέσει να σπουδάσει. Άργότερα ως δάσκαλος άσκησε με έπιτυχία τό διδασκαλικό λειτούργημα, ενώ όπου υπηρέτησε ως μητροπολίτης ίδρυε συνεχώς σχολεία και βοήθησε ποικιλοτρόπως κάθε εκπαιδευτική προσπάθεια, άποκορύφωμα δέ της όλης φιλεκπαιδευτικής δραστηριότητάς του ήταν ή διάθεση όλης της περιουσίας του για τήν ίδρυση των Δωροθεϊών Σχολών στα Τρίκαλα και στη γενέτειρά του, τη Βεντίστα Καλαμπάκας.

Ό Φ. Δημητρακόπουλος παρατηρεί ότι «ή προσωπική δίψα» του Δωροθέου «για τη μάθηση δέ στάθηκε καθόλου μιá έγωκεντρική υπόθεση αλλά, αντιθέτως, έγινε άφορμή και δυνατότητα να διδαχθούν μέσφ αυτού ως διδασκάλου και τόσα άλλα Έλληνόπουλα, σε μιá εποχή που τό επάγγελμα αυτό ήταν περιζήτητο λόγω έλλειψης διδασκάλων. Μ' άλλα λόγια, ένωρίς έδειξε ό Δωρό-

θεος τό ενδιαφέρον του καί τίν ἀγάπη του γιά τί μόρφωση τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, μεταδίδοντας τίς γνώσεις του μέ μεγάλη πίστη καί ὑψηλή συνείδηση. Ἀπό τί θέση ὁμως τοῦ ἀρχιερέως τοῦ δόθηκε [...] ἡ δυνατότητα νά ἐργαστεῖ γιά τό σκοπό αὐτό σε μεγαλύτερη κλίμακα καί μέ μέσα πιο τελεσφόρα».

Ἐπιθυμῶντας ὁ Δωρόθεος νά συνεχιστεῖ τό φιλεκπαιδευτικό καί ἐν γένει φιλανθρωπικό του ἔργο, μέ τί Διαθήκη τοῦ (2 Φεβρουαρίου 1884) ὄρισε γενικόν κληρονόμο καί ἐκτελεστή αὐτῆς τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἐνέργεια γιά τίν ὅποια τό Πανεπιστήμιο τόν ἀνακήρυξε Μέγα Εὐεργέτη του. Ἀλλά καί σέ ἄλλους φορεῖς (ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα, μονές, κ.λπ.), κληροδότησε σημαντικά περιουσιακά του στοιχεῖα. Ἰδιαίτερη φροντίδα βέβαια ἔλαβε γιά τά Τρίκαλα καί τί Βεντίστα, ὅπου, ἀνάμεσα στά ἄλλα, ἄφησε χρήματα γιά νά δίνονται ὑποτροφίες σέ πέντε Τρικαλινούς νέους. Ἀπό τίν κληροδοσία τοῦ Δωροθέου κτίστηκε τό 1964 τό Γυμνάσιο Θηλέων (σήμερα 3ο Γυμνάσιο καί 9ο Γυμνάσιο) Τρικάλων, ἕνα ἀπό τά λαμπρότερα ἐκπαιδευτικά κτήρια τῆς πόλεως Τρικάλων.

Ὁ Δωρόθεος ὑπῆρξε ὄντως μιά μεγάλη ἐκκλησιαστική, ἀλλά κυρίως ἐκπαιδευτική μορφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς ὕστερης περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας καί ἡ ἐπωνυμία *Σχολάριος*, πού τοῦ προσεδόθη ἀπό τό 1844 ἦδη, ἦταν ἡ δίκαιη ἀναγνώριση τῆς μεγάλης καί ἀνεκτίμητης προσφορᾶς του πρὸς τά γράμματα. Κατά τόν Γ. Χατζηκώστα ὑπῆρξε: *«γνήσιος ἐκπρόσωπος τῆς Θεσσαλικῆς εὐφυΐας, φιλομαθείας, ἐργατικότητος καί μετριοφροσύνης, ἐθνικός στυλοβάτης, ἀγνός πατριώτης»* καί *«ἔδωσε τίν ζωὴν του ὀλόκληρον εἰς τίν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καί τά Ἑλληνικά γράμματα, νεότερος μιμητής τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς Ἐκκλησίας μας Τριῶν Ἱεραρχῶν καί ἦρθη καί αὐτός εἰς δυσμενεῖς καιρούς διὰ τό Ἔθνος, εἰς ὕψος ἀπὸ τό ὅποῖον ἐφώτισε τίν νεωτέραν Ἑλλάδα καί τίν ὠραίαν Θεσσαλίαν»*. Κατά τίν Ἐφη Ἀλλαμανῆ: *«ὁ Δωρόθεος ἀναδείχτηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐμνηχωτές τῆς ἐκπαιδευτικῆς κίνησης στή Θεσσαλία κατὰ τό δεύτερο μισό του 19ου αἰῶνα, προσφέροντας μάλιστα σχεδόν ὅλη τίν περιουσία του γιά τίν ἀνεγερση σχολείων. Μέ τίν πεποίθησις ὅτι μόνον ἡ μόρφωση κάνει τόν ἄνθρωπο ἀντάξιο τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ, ὅπου τόν τάξει ὁ Θεός, ἐπεξέτεινε τίν ἀνάγκη τῆς ἐκπαίδευσης καί στά κορίτσια καί ἰδιαίτερα στόν κλῆρο. [...] Μεγάλη ἐπίσης σημασία ἔδινε στήν ἐκπαίδευση τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων»*.

Τό Δημοτικό Συμβούλιο Τρικαίων, στή συνεδριάσή του τῆς 13-11-1883, παμπηφεῖ ἐξέφρασε πρὸς τόν Δωρόθεο *«τίν βαθεῖαν αὐτοῦ εὐγνωμοσύνην [...], διὰ τὰς ὑπέρ τοῦ Δήμου τούτου ἀγαθὰς καί εὐεργετικὰς διαθέσεις του»*.

16. ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ Τρίκκης (17^{ος} αἰ.)¹⁸

Ὁ Ἀμβρόσιος διετέλεσε ἀρχικά πρωτοσύγκελλος τῆς Ἐπισκοπῆς Τρίκκης καὶ κατόπιν ἐπίσκοπός της (ἀπὸ 2 Ἀπριλίου 1764 ἕως 6 Ἰουνίου 1796), ὁπότε παραιτήθηκε, κρατῶντας ὁμως, ὅπως καὶ ὁ προκάτοχός του Κωνστάντιος, «τὴν Σλάτιναν μετὰ τοῦ Ὄσμανίου, τὴν Βάνιαν, τὸ Κούρσοβον καὶ τὴν Τρυφούνισταν», τὰ ὁποῖα κράτησε «ἕως τὸ τέλος τῆς ζωῆς» του (Κῶδιξ Λαρίσης, φ. 94α). Εἶναι ἄγνωστο ποῦ γεννήθηκε καὶ ποῦ σπούδασε ὁ Ἀμβρόσιος. Ἡ ὄλη του δράση δείχνει ὅτι ἦταν κάτοχος «πλείστης παιδείας καὶ ἀρετῆς».

Στὸ βιβλίον *Ἐπιστολαὶ Διαφόρων* τοῦ Ἰω. Οἰκονόμου Λαρισσαίου, σ. μθ', περιλαμβάνονται οἱ ἑξῆς στίχοι τοῦ ἐπισκόπου Τρίκκης Ἀμβροσίου, ποῦ ἦσαν γραμμένοι στὸν τοῖχο τῆς ξανακτισμένης τὸ 1794 ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης:

*«Τώρα δέ ἄνωθεν οἰκιῶν βλέπω ἐγνηγεμένον
Ναόν Λαρίσης κάλλιστον καὶ μείζονα κτισμένον
Καὶ σὺν αὐτῷ οἰκοδομάς, τὰς πέριξ γενομένας
Εἰς χρῆσιν τῶν ἐν τῷ ναῷ λειτουργῶν τεταγμένας».*

Τὸ 1779 τὸν συνάντησε ὁ Σουηδὸς περιηγητὴς Μπιέρνστολ, ὁ ὁποῖος τὸν χαρακτηρίζει σοφὸ καὶ ἀναφέρει ὅτι εἶχε βιβλιοθήκη, ἦταν μορφωμένος καὶ μιλοῦσε γιὰ τὸν Νεύτωνα, τὸν Wolf, τὸν Boerhaave καὶ ἄλλους.

¹⁸ Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Συλλογὴ*, σ. 7. Ν. Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ, *Κώδικας Τρίκκης*, σσ. 292-293. J. BJÖRNSTJÄRN, *Ὀδοιπορικό*, σσ. 67-69. Θ. Α. ΝΗΜΑΣ, *Ἡ Ἐκπαίδευση*, σ. 253.